

NAMIBIA SENIOR SECONDARY CERTIFICATE

FIRST LANGUAGE OTJIHERERO ORDINARY LEVEL

4107/3

PAPER 3 Literature

2 hours

Marks 60

2019

Additional Materials: Answer Book

INSTRUCTIONS AND INFORMATION TO CANDIDATES

- Write your answers in the Answer Book provided.
- Write your Centre Number, Candidate Number and Name in the spaces on the Answer Book.
- Write in dark blue or black pen.
- Do not use correction fluid.
- Answer **three** questions, **one** from Section A **Poetry**, **one** from Section B **Prose** and **one** from Section C **Drama**. Of the three answers, **one** must be an essay.
- Pay attention to spelling, punctuation and sentence structure.
- The number of marks is given in brackets [] at the end of each question or part question.

OMARAKIZA NONDJIVISIRO KOVARORWA

- Tjanga omaziriro woye mEmbo ndi mo pewa.
- Tjanga Onomora yOsenda, Onomora nEna rOmurokwa kEmbo rOmaziriro.
- Tjanga nopena omburau onḍumbe poo onḍoroḵu.
- O ungurisa otipekisa onḍemise.
- Zira omapuriro **yetatu**, **rimwe** mOrupa A **Omiimbo**, **rimwe** mOrupa B **Ereparahungi** na **rimwe** mOrupa C **Ondarama**. Momaziriro yetatu nga **rimwe** ngari rire ere.
- Yandja ombango kondjangerosemba, oviraise vyokuresa nondungiro yomihewo.
- Otjivaro tjozongombe tja yandjwa moukovero [] komaandero wepuriro poo orupa rwepuriro arihe.

This document consists of **10** printed pages and **2** blank pages.

Republic of Namibia

MINISTRY OF EDUCATION, ARTS AND CULTURE

ORUPA A: OMIIMBO

Zira epuriro **rimwe** morupa ndwi kutja epuriro **1** poo **2**.

1 Resa omuimbo mbwi nu u zire omapuriro ngu maye teza ku wo.

Okanyungu kamunaakwatjivi

Ombazu ya tombwa ya țovirunga
Ombumba, etangara, ondangarona
Oruverera, ozosyoti, ombeipera
Oviungura vyamunaakwenambura

Ohiurura mau zundaka
Pukumuna otjandja o koho
O koho mau kohoka
Omuhoro mau reza

Munaakwenambura wa hwere mo oruehe
Rwa hwekwa rwa suru rwa paima
Ondunyu ya pi posyo, wa humbura okahengo!
Ovomakoti va humu va țu

U na omaihi ongoze yeyanda
Kau nehuha o kutura, o kondo katjiti
li, kau notjizo, o pora niņa uriri
Ngaau poro munaakwetu!

Ovarumendu ve rwira pu ko
Ombazu ya tombwa, ya koka
Ovavena, outa nozoseu va temwa
Outi wa rokwa za nyaa!

(Matiite Kejarukua)

- (a) “Okanyungu” make sasaneke tjike momuimbo mbwi? Zeuparisa eziriro roye nepu amo tara ku imbwi omuimbo. [2]
- (b) Ovi omuimbe tji ma raisa aayo ovizerika vyouura tji vya tombwa mape kara navi? Seturura oviņa **vitatu**. [3]
- (c) Mo munu kutja omuimbe u ri nawa tja toorora ena ndi *Okanyungu kamunaakwatjivi* otjena romuimbo we? Seturura eziriro roye nondjivisiro okuza momuimbo. [5]
- (d) Ovi eraka omuimbe ndi ma ungurisa tji ri nohambwarakaņa kombuze eye ndji ma vanga okuyandja kovarese? Seturura eziriro roye nondjivisiro okuza momuimbo. [10]

[20]

POO

2 Resa omuimbo mbwi nu u zire omapuriro ngu maye teza ku wo.

Ongungu yokaseu kekuva

ka kwatwa okaseu
kavikawaa, omataura amaye
zungana mekuva ramunene
okaseu ku make kakwata
ovandu ovare vondwezu ondaura
ndji ha rondo ketambo rangombe

ina okarutuu wa tjanga ku
hiyakongombe yamuyende
ka ya ngo kotjiharaova tjovanatje
vahiyaketemba roomungumbi
tjiwangombe nauzuwo yakatjomeva
ingo ka kaponda omboroto mozomine,
okaseu ku maa ri ko ovitunya eyuva
ndi i rara komukova – kamangwere

omutima wakongombe yamuyende
mau paturuka nokupata mondundumehi
okarutuu tji ke yere: mukazendu wandje
omusuverwa raera kavikawaa kutja
iho we ku suvera tjinene

hiyakongombe yamuyende okarutuu
we ke hindire ku kavikawaa norusuvero
rwaihe yomundu nu nohakahana otja
tji ma yenene moruhaka rwouye mbwi

ongurova aihe nanga urwa aa roto
ohunga nokakazona ke nu omahatenya
yemwe kombunda yomieze vivari
arire tja yakura orutuu okuza kekuva
ramunene ehanazongombe omavango

“kavikawaa ngwa kwatwa omataura
amaye zungana wa țire.”

(N K Mbaeva)

- (a) Ovi eraka omuimbe ndi ma ungurisa tji ri nohambwarakaṅa koruhoze ndu ri momuimbo mbwi? Seturura eziriro roye amo yandja ovihorera okuza momuimbo.

Oure weziriro roye nga rire omambo pokati ko-**125 nga ko-150** nao. [10]

- (b) “Omuimbo mbwi *ongungu yokaseu kekuva* mau kaenda otja kozongaro ṅa ri po moruveze orukuru.” Mo itavere pu pe ṅa pi komaheya nga? Seturura eziriro roye amo yandja ovihorera okuza momuimbo.

Oure weziriro roye nga rire omambo pokati ko-**125 nga ko-150** nao. [10]

[20]

ORUPA B: EREPARAHUNGI

Zira epuriro **rimwe** morupa ndwi kutja epuriro **3** poo **4**.

- 3** Resa okarukondwa nga okuza mereparahungi ndi **Ombu ri omuze woundu nda: N K Mbaeva** nu u zire omapuriro ngu maye te za ku ko.

Kozondjendjeto zotjihuro morukondwa mu mu turira ovandu imba ovasyonasyona, Kapanda na ihe Kariamapia va haama mokaruwo mu mamu yaka ondjerera ondumbe. Ovo va haama pehi rakoukoko kakovihavero. Ve ri huuna. Omurumendu ngwa haama momurungu wavo we rihareka momukova wongwe nu wa zara ovitjaikiriri noviņa pekepeke. Momurungu we pehi pa yarwa otjinguma tjomukova womenye nu kombanda yatjo ku nomaṭupa nouupa, ovikongo vyozonejii, omukova wesu nokanyokona okaṭiṭi okanamuiño ku make ryanga mokati kaimbi oviņa avihe mbi.

Nangarire kutja Kapanda wa harere okurora okupanda otja pu ma yenene okuya ngwi otjomundu wozondwa, ingwi ngwa utuka mouye rukuru we mu poporore okuya nguno ama tja: “Muatje haye oviņa avihe pureye ku eṭe mbu twa kara mo. Wondja mbi ku tware koņa ku mo kayamwa, ouṅingandu u yete ondjira yoye. Omurumendu ngwi ngwa za kOmungambu!”

Omurumendu womukova wongwe arire tja para otjitoroha tje nu a utu okuhwika oviņa mbi mavi pose owoseranyama amai pi komutetemo. Indi ese ndi mari piti mbo mari zemburukisa Kapanda otjiņa otjiyaukise. Ese mari nuka tjimuna indi ndaari nuka poruveze rwoumba indu ovo tjaave kondjo okuyama omundu ngwa pira motjihauto! Na kombanda yaindi eyayu nde mu kambura, Kapanda ma tira inga okanyokona ku ka yaruka okuronda ku ingwi omuniako nu Kapanda kumwi nondira nomayo nga kakaterisiwa kumwe ma kumbu kutja ngaake roro nu ake hungama ye.

Kotjikando otjitenga moure wozombura Kapanda me rizemburuka na ina ngu va hanika e nozombura omurongo umwe na imwe. Ya ri kombunda yonḡiro yongundwe omuṭena waina ngwa ṭa onḡiro yatjimanga, indu orori ya Tjikuume we ihe yaina tji ye ya okutwirika omitwaro avihe vyaina. Nambano eye ma zemburuka omambo waina ngaa hungire mu ihe indu tjaa tja: “Ami hi nokuhupa pamwe novimbanda. Ovoye omuini wa mana nambano wa yaruka pu imba ovandje. Ove mo tja oruṅe tji mo kotoka pu ami? Me i me yaruka ku mba ziririre kaku zire e kotoka.” Ina wa yandja ozongombe ndatu ozondaambe nu arire tja yaruka a twaerere omuṭena kwe ngwa yenda ku ye. Eye Kapanda a sewa erike pu na ihe. Potuingi twapo eye aa kara erike ponganda tjinga ngwi ihe aa tjingauka owotjiņa tji tji hingwa i ombepo. Ihe wa randisa ovinamuinyo avihe nga tja mana. Otjunda atji patwa onganda ai kasana otjetundu.

Eraka romurumendu womukova wongwe onda katora Kapanda kouye mbuno. Eye ma hungire eraka Kapanda nde hi na indu wa zivire nga kwaterwe, ngunda ama umbu omaṭupa we kombanda yaihi otjinguma tjomenye. Inga okanyokona nambano make hungama okuya ku Kapanda nu inga omahwiriri ngu maye mu yende morutu ye ri pokumuurisa orumbende posiya inga omeho omaserandu wa Kamukovauongue maye mu yarisire ongahukiro aayo maku zu eye nga pate potjinyo tje. Inga okanyokona ka wondjo nganda ake ya okuriṭutira pomatumbo wa Kapanda ngwa ṭokupata pomeho. Kombunda yokaruveze Kamukovauongue wa mwina nu a sekama a toora nga okanyokona nu e ke twa mondjaṭu yomukova wondoto poo omundu ngo tje owatjike nai. Kapanda ngwa nangarasi ovihimise mbi vya yanda wa yaukwa nu imbi ovyopehuri avi sekama indu tja munu mbi Kamukovauongue mbya tye okutjita.

Kamukovauongue wa toora imbi mbyaavi pi komutetemo nu Kapanda mokunandinda nawa wa munu kutja oyo onyama yotjipuka poo otjina tje he i nu tje hi nongamburiro kutja tji sokuriwa i yovandu. Eye (Kamukova) wa humbura ko aa yaruka meraka ndi ehimise nu a yandja ku Kariamapia. Ingwi arire tja humbura nu e i yandja ku Kapanda. Imba Kapanda we ripura kutja opuwo opuwo. Ke nakutjita ko. Eye wa panda oparukaze nu ingwi Kapanda we i yarura ku Kamukovauongue ngwe i twa pehi.

Kariamapia ngu ma munika aayo wa munu omapupurukiro momuinyo we orondu omundu tji mo tara mu ye ma munika aayo ma vanga okumeṭameṭa, wa tara momuzandu we. “Me kambura kutja otjiungura hi twa mana undja uriri. Nu andakuzu wa sutu ove o ngunda amo i ngahino wa urwa. Ami me ngunda ame sewa mba tu noviṅa mbi matu sokusoporora na ye.” “Nu ivingapi nao tate?” Kapanda wa pura nohengu nokaheho tjinga ama munu kutja oviungura ohamukwao na imbi kavi ya pwirira otjisuta na tjimwe. “Ozondora omayovi yevari.” Ihe we mu ziri. Kapanda arire tja nana okayatu ke nu a vara ovimariva mbya ningirwa e vi yandja ku Kamukovauongue.

Kombunda ya Kapanda tja zu nokuyenda Kamukovauongue arire tja utu okuyorayora nu a tumbuka ku Kariamapia. “Atatatata, vandu omundu wa kwata otjitenda! Ami mba nangarasi ma tupuka rukuru nomuatje ma pandere nga tje ndji pe emuma. Naa wa ri ama nangarasi ami tji me tara ku ye okutja me tja a i. Soo, nambano muzandu omukwetu ondjira ndji tu na yo onḁeu kaṭiti. Omukazona ngwi, ma urike kemwe kouṭupa, ingwi okuṭa wa ṭa rukuru na tji me tara momuzandu woye nao tjandje wa kurama kongotwe ye nu otji me mu handere pehi a ha i. Mba munu kutja ovo mave mu pendura posiya mena rokutja ke notjina okutjita opu wa mwine okarumendu tji ke riyanga. Ongoze mukwetu. Me rireke ove ookuhita mesundo neteva orondu u ri nawa mondjatu omuzandu woye ngwo.”

- (a) Otja kouwene woye, mo munu kutja ongwaye Kariamapia tja twara omuzandu we, Kapanda, ku Kamukovauongue? Zeuparisa eziriro roye nondjivisiro okuza mokuwondwa nga. [3]
- (b) Otja kouwene woye, omambo nga “otjomundu wozondwa” maye tu hongo tjike okuisira kokuwondwa nga? [2]
- (c) Ovi omuano Kapanda mbee riyaruka momuinyo mokuwondwa oketja-3 tji wa karira omunahepero komapandero we okuhumbura onyama? Seturura eziriro roye nondjivisiro okuza mokuwondwa nga nu amo tara keraka eye ndi ma ungurisa. [5]
- (d) “Omutjange ma raisa okaperendero okatirise.” Mo itavere pu pe ṭa pi? Seturura eziriro roye nondjivisiro okuza mokuwondwa nga nu amo tara keraka eye ndi ma ungurisa.

Oure weziriro roye nga rire omambo wotjivaro tjo **125 – 150**. [10]

[20]

POO

- 4 Zira epuriro ndi nda purirwa kereparahungi ndi **Ouḡe ngwa tura ondjo?** nda tjangwa i **A V Muniazo**.

Osikore ku ku hita Mbeimuna i ku munikira vi? Tara ku imbi meziriro roye:

- ongaro yomeritjindiro wovahongwa
- otjiuru tjosikore, Miḡiri Verinao

Oure weziriro roye nga rire omambo pokati ko-**250** nga ko-**300** nao.

[20]

ORUPA C: ONḌARAMA

Zira epuriro **rimwe** morupa ndwi kutja epuriro **5** poo **6**.

- 5** Resa okarukondwa ku ka nanwa mondarama ndji **Eraka oraṅe?** ndja tjangwa i **N K Mbaeva** nu u zire omapuriro ngu maye teza mbo.

Kandoṅi: *(a paturura okatasa ke noruveze rwe nu a nana mo amatjangwa):*
Ami otjina tji mbe yere mba otja tji mamu tjiwa amuhe okuyekuresa ombango yomuyaruke Hiakondjombo Tjipepa. Me zeri kutja mamu kara nomapurateneno omawa.

“Ami Hiakondjombo omuzandu wa Tjipepa mbi tjiwa nawa kutja me tu monganda. Otja tji mwa haama nai umwe weṅu ongu ri omundjizepe! Nambano ovandu vari ve tira pouini, omaṭa ye rumatwe nu omundu mo uhara amo tja ko vi? Ouini oowandje na mbu mbi mu tjeverera wa tandavara tjinene nu kaupupu nangarire ku ami okuuhaṅa. Tji me tjiwa oko ngwi okutja ami hi nandjo yomundu poo onganda na imwe. Monganda moyetu ondjara katu na indu pandu twe i tjiwirwe ko. Vandu voyetu nambano haameye monganda moyeṅu oure womueze. Ngwa tuka okuyenda kwarwe nga rire okukaṭuna oviṅa uriri nokukotoka. Oweṅe ovandu noho mu tji kare pamwe. Kombunda yomueze ohahende Kandoṅi ma kotoka rukwao ookuyekumuresera ombango yandje indji osenina nu okuzambo arire tji mwa hara omihunga vyeṅu.”

Kandoṅi: Nambano omambo owo ngo mwe rizuvire oveni. Ndino ndi omayuva 30 Seninaṅi, okutja ami me kotoka rukwao tji maye tjiti 30 Tjikukutu. *(a sekama okupita ma yaruke).*

Eraka: *(momerizemburuka)* Vandu eṅe purateneye oviṅa mbyo! Nai okutja vi? Ami nangarire inḍa ozondjo za Ndjai me ze tjiti vi omuini ambi nouzeu wondundu yozondjo zarwe noho.

Mbiripipo: Kurama o ngunda amo i! Omambo nga omanene. Wa tja omuzepe u ri mokati ketu mwi?

Kandoṅi: *(a tanauka)* Kawami ngu mba tja nao nungwari ombango yomuṭi omuini ondji mai rese nao.

Mujende: Nu nambano mutengwa Kandoṅi ko tjo tu kahururira nawa kutja rumwe oouṅe avehe mbe sokukara pomaresero inga wokombunda yomueze. Ngambeno rumwe tjiwa vetu mave nyono oruveze okuuhara amave undju.

Kosinde: *(a kamburire)* Onyungunyungu nai ya utu okuhapa poṅa mba.

Vesoratjike: *(nonyengo)* Tara nu oove ngo wa rese kutja omuzepe u ri mokati ketu, me heye otjomuhazerwa me tu zire po orondu ami himee kambura kutja tate ngunda aa tjiwa nawa nao kutja ma tu i uṅe ma uhara ame mu pe ouini we.

Tujendango: Ouini, ouini watate! Hapo ouini mbu wa pendura okuhungira mbwi Vesoratjike ove u u i pi? Hapo u hungira ouini uṅe?

Mbiripipo: Hapo Tujendango ongwaye tji mu hungira oviṅa mbi tjita kutja ovandu ve kapite mondjira? Wa tokuhahongerwe hapo? Eṭundu omurumendu, omukazendu we novanatje vavo. Mouye mbwa kawondja wozokombiuta ove nḁu u he i, poṅa mba mape tyewa oviṅa vyeṭundu hi nakutjiwa kutja ove mo vanga okuhitira pi.

Vesoratjike: Imbari ku uriri nḁo!

Tujendango: Ami okuhahongerwe mba tokuisiwamo mosikore i yomundu wamama ngwa rara ngwi kutja mbi unjure onganda ndji i sane ngwi. Ootate ovendjikwate kave ndji hepurire nu indino e rire owomuriro wozongundwandje mbwi pamwe na mama ngu ha pitire moyao moyooihe.

Mbiripipo: (*nokaheho*) Oove owomuriro mbwi nawa nao vari otja tji mo heye nu ihi tji tje kekuturisa kohambo otjikwaye?

Tujendango: Oku u ri moo tjiwa. Waa pehi.

Mbiripipo: Okuhungira ku novandu tjiva okunyona oruveze. *You argue with a fool and you become a fool.*

Tujendango: (*ma yende ama hara omapindi*) Eyova oove ngu mo handjaura oviṅa okuisira kombazu yovandu va Europa nu amo vanga kutja pe unjure nao kovandu va Afrika ovazorondu nu Ovaherero. Ko na mbi we kerihonga orondu andakuzu wa hongwa ko tjo vanga okutumba ozongombe omuano mbu ze tumbwa ko-Europa poo ko-Amerika ku ku nombepera nu ku ku rokwa tjinene. Tji u ri omunazondunge otja pu mo vanga okuheya otjo mema omuano mbu mo ze tumbu mehi ekukutu ndi ha rokwa tjimuna ndi oretu.

Mbiripipo: O sasaneke oviṅa mbi he ri vimwe kumwe. Ombazu otjiṅa tji tji tuwa po i yovandu nu otji tji runduruka okuza keyuva nga keyuva, ngunda ominyo nozombepo mbi notjiṅa nomarokero wozombura nozombepera avi ha runduruka hakahana otja komakoverwahi notukondwa twouye pekepeke.

Vesoratjike: Wa rira ehoro porwaro. Opo mbo muatje wamama.

Kandoni: (*wa mwina kumwi ma puratene omambo tji maye umbwa*).

Mungumbi: Vanatje vandje mwa hungire rukuru naa indjeye mbi mu raere. Ouini mOvaherero u ri pevari. Ooworuzo noweanda. Katjiikumbua Maharero wa rumatere ozongombe zeṅe ponḁiro yaihe, Maharero? Ozongombe kazo nḁa nḁe yekuhingwa i Tjetjoo Kandjii wonḁu ya Nambungu ohona yozonḁu are. Tjetjoo kaye ngwi omusya wa Maharero, omuatje wa Utjina; Utjina omuatje wa Haikorova ngwi omukazona otjiveri. Katjiikumbua ozongombe kazo nḁa nḁa kaisa kongundwe Zemuundja woya Kandirikirira re. Okutja vanatje vandje ozongombe zeanda ozombunda ozovandu veanda ndo nu zoruzo ozondumehupa ozomuaha ozo kohapo nḁe ha rire ozengi aze ri ozovandu voruzo poo omuriro mbwo.

Mbiripipo: *(wa urisiwa i yoviṅa ovikuru vyOvaherero)* Tate ozoveta ṅdo za kapita pu noruveze rwazo moṅa mwe ya ozoveta zarwe ozombe.

Mungumbi: Hi, muatje wandje o i nao ngu wa hongwa kaove are? Pura nangarire komuzandu wonganda yomarunga ngu ma tjiwa oveta nawa eye ngo. Aruhe tji mave pangura oviposa movyozombanguriro vyavo, ovyo vari mbi ungurira kozoveta inḁa ozombe ṅdu mo heye, kaangara aruhe mave tja motjiposa otjikuru tjarive ku na rive otjombanguriro tja munine nai ...

Kandoni: Nambano andakuzu mamu ndji isire, ami me yaruka kOtjiwarongo *(a sekama)*.

Eraka: *(mourekoto)* Ookuuta okuvara omayuva keke nai. Tjiri tjiri omueze omure. Pura uri kovaungure kutja u nana pu pe ṅa pi mave ku raere.

(a) Ovi Mbiripipo tje hi nokuhakerwa mokutja ongu ri Eraka poruveze ndwi? Kahurura eziriro roye. [3]

(b) Vesoratjike ma heye vi tji ma tja “wa rira ehoru porwaro”? [2]

(c) Mbiripipo na Tujendango mave panguka vi **mongaro** yavo otjovanyande okuisira komuano ovo mbu mave ritjindi mokarukondwa nga? [5]

(d) “Poruveze ndwi omutjange opa tandere ombameno ndji mai kakara monḁarama ndji.” Mo itavere pu pe ṅa pi? Handjaura eziriro roye amo ṅatere kondjivisiro ndji ri mokarukondwa nga.

Oure weziriro roye nga rire omambo pokati ko-**125 nga** ko-**150** nao. [10]

[20]

POO

6 Zira epuriro ndi nda purirwa komaworonganisiro wounyando nga **Ai piti onḁe mo-12!** okanyando nga **Uvi wa ṅara mu Kauua** ku ka tjangwa **N K Mbaeva**.

Komaandero wokanyando nga kwa zu “Nandetjiua mape mu munikire aayo eyuva mari piti momurungu we nu ari kahita momurungu wa Nguundja”.

Omambo nga nge ri moviraise oviyarurepo maye yandja omboronganisiro osemba yovanyande mba ooNandetjiua na Nguundja pu pe ṅa pi? Zeuparisa eziriro roye amo tara ku inga okanyando moumbomba wako.

Oure weziriro roye nga rire omambo wotjivaro tjo **250 – 300**. [20]

BLANK PAGE

BLANK PAGE

